

הענין החמשה עשר.

נהגו עוד בגלילות קאטאלוניה לכתוב בשטר מלוח שבין ישראל לחבירו על מנת שלא ישמטנו בשביעית ומפני שהם סוברים ששביעית לענין השמטת כספים נהגת בזמן הזה מדברי סופרים ומצריכים תנאי כדי שלא תהא שביעית משמטתו וכדאמרי' (מכות ג'): על מנת שלא תשמטנו שביעית הרי שביעית משמטתו כלום' שאינו יכול לבטל דין שביעית בתנאי ע"מ שלא ישמטנו הוא בשביעית אינו משמט, שכל תנאי שבממון קיים אפי' בשל תורה והרי הוא כמחייב עצמו כממון שלא חייבתהו בו התורה שהוא חייב.

והיו מתמיהים עלינו על שלא היו נוהגים כך, והיינו בעיניהם כתוכפין ממון שלא כדון ונשאו ונתנו עמנו בה, והיו מביאין אותה ממה שראו כנמרא של גמין (גמין ל"ג) רבנן דבי רב אשי מסרי מיליהו להדרי ר' יוחנן מסר מילי לר' חייא בר אבא אמר ליה צריכנא מידי אחרינא אמר ליה לא צריכת והרי חכמים אלו אחר חרבן בית שני היו ואלמלא שנוהגים היו השמטת כספים עד שהיו מוקקים את עצמם למסירת דברים, וכן מאי דאמרינן במס' ע"ג² האי דלא ידע בכמה שני בשבועה קאי לשיליה לתנא קמא (?) [כמה] חשיב, והרי התנא מונה לחורבן הבית אלמא שנוהג היה דין שביעית אף לאחר חורבן.

נמתי להם אדרבא זו של גמין מוכחת שאין שמיטת כספים נהגת בזמן הזה בחיוב אפילו מדברי סופרים, שא"כ היאך היה מספיק להם מסירת מילי אהדרי, וודאי לדיינים הקבועים היו צריכים למסור, וכדאמרינן³ מוסרי לכם פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני וכו'. וודאי רב אשי היה הדיין הקבוע, והם לא היו מוסרים אלא התלמידים היו מוסרים זה לזה, ואף זו של ר' יוחנן לא היה דיין קבוע שא"כ למה היה הוא שואל צריכנא מידי אחרינא, אלא שבודאי לא היו נוהגים בכך דרך חיוב אלא מדת חסידות היתה בהם שהיו דיני תורה מורגלים בפסקיהם והיה מספיק להם דבר מועם לזכר בעלמא,

לפנינו ר' יוחנן,

² עין כנמרא ע"ז פ' חשונים ונראה המאמר הזה משובש ומורכב. ועוד הוסיף המעתיק מדרה וברא נברא מן "כמה", "לח"ק", ועין דקדוקי סופרים עמוד כ"ב שגורס ג"כ "חשיב", שביעית פ"ג מ"ג ומ"ד וזה ניסח הפרובבל.

שהרי איסור עבודת קרקע לא היתה נוהגת בשום מקום אחר החורבן ואעפ"כ אמרו אל תאכל כפיהו כרוב בשביעית דרך חסידות לזכר בעלמא. ואף מה שאמרו (גטין ל"ו): באבא מר מניומי דאסיק ביה רבא זווי ואייתנהו נהליה בשביעית וא"ל משמט אני ושקלינהו ואול אתא אבייא אשכחיה דהוה עציב וא"ל אמאי עציב מר וא"ל הכי והכי הוה [מעשה] ואול לגביה א"ל אמטית ליה זווי למר א"ל אין א"ל ומאי אמר לך א"ל משמט אני א"ל ואמרת ליה אעפ"כ א"ל לא א"ל וכו' אמטינהו נהליה ואימא ליה אעפ"כ וכו' אול ואייתי ליה זווי א"ל אעפ"כ שקלינהו רבא. וודאי אם מדין חיוב היה נוהג לא היה עציב בכך שא"כ הרי היה מקיים בעצמו השמור לך פן יהיה דבר וגו' (דברים ט"ו ט) ואף זו של ע"ז (ט): מוכחת כן שלא² היתה נוהגת מתורת חיוב לא היה דין שביעית נעלם משום אדם עד שיצטרך ליתן בו דרך למצוא החשבון, שאף קטנים שבעריסה היו יודעים אותו מצד השמטת ההלואות, אלא שלא היו נוהגים בו אלא חסידים ואנשי מעשה, ולמדת חסידות ולזכר בעלמא היו נוהגים כן לא מתורת חיוב. ואף מדברי סופרים וחסידות זו לא היה לו מקום לזמן ארוך, אלא שכל זמן שקבעו חכמים ישראל ישיבות בסמוך למקומות של א"י ואף במקומות שהיו סביבות א"י כענין האמור בתרוסה ומעשרות, וזהו ענין האמור בע"ז האי מאן דלא ידע וכו' הא בזמנים הללו וכ"ש במקומות הללו, כלל וכלל לא.

ובאמת יודע אני שהרבה מפרשים נוטים לומר כדבריכם אלא שאף אנו רבים אשר אתנו מהגאונים והרבנים, והרני מוסר לכם עיקרי הדברים שמהלוקת זו תלויה בהם ומאיה טעם אנו מכריעים לומר שאין שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה כלל, ואף אני מודיע לכם דעת החכמים שנוטים לשטה שלכם ומאיה טעם הם נוהגים בה זמן הזה ואח"כ נדון ונראה למי דומה. הנה אמרו במשנה (גטין ל"ו) הלל תקן פרווביל מפני תיקון עולם, ופירשו בגמרא שראה העם שנמנעים מלהלות זה את זה והיו עוברים על מה שכתב בתורה השמר לך פן יהיה דבר עם לבכך בליעל וגו', עמד והתקין להם פרווביל, ושאלו בה נמי איכא מידי דמדאוריית' משמט והלל התקין דלא משמט, אמ' אביי בשביעית בזמן הזה, ורבי היא דתניא וזה דבר השמטה שמוט בשתי שמטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים בזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים ורבנן תקון דתשמט זכר לשביעית, וכיון שראה הלל שנמנעו מלהלוות עמד והתקין פרווביל, ושאלו עוד בה זמי איכא מידי דמדאורייתא לא משמטא ותקנו רבנן דתשמט אמ'

¹ בשביעית פ"ט מ"א לא מצאתי בלשון זה רק אר"ש כל הספיקין מותרין חוץ מספיקי כרוב וח"א כל הספיקין אפורין. וע"ש בר"ש.
² גאולי צ"ל שלו.

אב"י שב ואל תעשה שאני. למדנו מכאן שדין פרוזבול לא נתקן אלא להשמטה, דרבנן ורבא תירצה משום דהפקר בית דין הפקר ויש מפרשים בה דאתרווייהו קא מהדר כלומ' אף בזמן שיש השמטה מן התורה דהיינו בזמן שאתה משמט קרקע תקון פרוזבול כי היכי דלא תשמט ומשום דהפקר ב"ד הפקר ואף בזמן שאין השמטה מן התורה כגון בזמן הזה תקינו רבנן דתשמט משום זכר שביעית דהפקר ב"ד הפקר, ונמצא לדעת רבא שהשמטת כספים פרוזבול מועיל בה אף לזמן שיש בה השמטה מן התורה והרב רבינו משה ז"ל פסק כאב"י ושאין פרוזבול מועיל לזמן שהשמטתו מן התורה. ורבים תמחו עליו וזמן הכלל הידוע אב"י ורבא הלכה כרבא. ואף הרב הטוב הק' ר' אברהם בר דוד ז"ל הגיה עליו בזה בהנהגותיו ומ"מ נראה לי כדעת הרב רבינו משה ז"ל, ומפני שלדעתי תירוצו של רבא לאו אבעיא קמא קא מהדר דבעיא קמא דקא בעי ומי איכא מידי דמדאורית' משמט ותקין איהו בפרוזבול דלא משמט אאוקמתא קימא, כלומ' דדוקא בהשמטה דרבנן אבל סופא דקא בעי אעיקר תקנתא דרבנן היכא תקינו דתשמט דתריץ בה אב"י דשב ואל תעשה שאני, תריץ בה איהו דמשום דהפקר ב"ד הפקר במקום שאין בו ביטול מצוה, אבל במקום שיש בו בטול מצוה כגון בזמן שמשמט מן התורה דלתקין דלא תשמט, לא, וא"כ כל שהוא ראוי לישמט מן התורה לא תיקן בו דין פרוזבול כדי שלא להשמט.

והנה יצאנו מכונתינו ע"י גלגול, והכונה היא שבשמעתו של ר' מצינו שאין השמטת כספים נהגת מן התורה אלא בזמן שאתה משמט קרקע, ר"ל חזרת שדות לבעליהם והיינו בזמן שהיובל נהג, ובזמן שאי אתה משמט קרקע כגון בזמן שאין היובל נהג, אי אתה משמט כספים, אלא דרבנן תקון דמשמט שלא תשתכח תורת שביעית, אלא שמ"מ אף בזמן שאין יובל נהג נהגת שמטת כספים מדבריהם.

וכן מצינו בירושלמי (ירושלמי שביעית פ"ט דף ל"ט:) בהדיא בזמן שהיובל נהג שמטת כספים נהגת דכרי תורה פסקו היובלת שמטה נהגת מדבריהן והדבר ידוע שבבית שני לא היה יובל נהג, שהרי יובל תלוי בזמן שכל יושביה עליה, והרי כבר גלו עשרת השבטים ולא חזרו, ואף בבית ראשון משגלו שבט ראובן ושבט גד לא נהגו ביובל, וא"כ אף בבית שני לא היתה שמיטת כספים נהגת מן התורה אחר שלא היה יובל נהג בה, ומה שאמרו בערכין (לא : במשנה) בענין בית כבתי ערי חומה בראשונה היה נטמן כל י"ב חדש כדי שיהא הבית חלוט לו עמד הלל והתקין שיהא חולש מעותיו ללשכה, ויהא שובר הדלת ונכנס. אלמא דין בתי ערי חומה היה נהג בזמן הלל שהיה בבית שני, ואין דין בתי ערי חומה אלא בזמן היובל, אף זו מדרבנן כשמטת כספים שנהגים היו בכל דיני יובל מדברי סופרים, ואם בבית שני לא נהגה שמטת כספים מן התורה אלא מדרבנן ולאותו זמן ר"ל לזמן בית שני תיקן הלל את הפרוזבול שהרי הלל בזמן בית שני היה וכמו

שאמרו (שנה ט"ו): הלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן בפני הכית מאה שנה.

ומה שאמר בתירוץ השאלה אמר אבוי בזמן הזה ורבי היא, לא בזמן הזה דוקא ר"ל בזמנו של אבוי או של רבי שהוא לאחר חורבן אלא לזמן בית שני, והאי דקרי ליה בזמן הזה לענין שאין יוכל נוהג הוא, הא בזמן הזה לגמרי ר"ל לאחר חרבן אין שמטת כספים נוהגת כלל אפי' מדרבנן ואין צריך לה לפרובבל ולא לתנאי שלא ישמטנו בשביעית. זו היא שמתינו. ובאמת קצת רבני צרפת שאתם נמשכים אחר שמתם מפרשים שמעתו של רבי בזמן הזה דוקא, אבל בבית שני לדעתם היתה שמטת כספים נוהגת מן התורה, מפני שהם סוברים שיוכל נהגו בה ומההיא דכתבינן בבתי ערי חומה בראשונה היה נסמן כל י"ב חדש וכו', ואע"פ שלא היו כל יושביה עליה הרי אמרו (ערכן לג.) ירמיה החזירן ויאשיהו מלך עליהם, ואע"פ שבימי עזרא לא עלו כולם, מ"מ מכל השבטים עלו וכל שאין שם חסרון שבט כל יושביה עליה קרינא ביה, וא"כ בזמן בית שני היתה שמיטת כספים נוהגת דבר תורה, וא"כ בזמן הזה דקאמ' פירושו לאחר חורבן בית שני דהיינו בזמן הזה דוקא ומדברי סופרים מיהא נוהגת וזו היא שיטה שלכם. ואע"פ שהלשון מוכיח מעט כדבריכם. מרקאמר רבי ואבוי בזמן הזה ומשמע דאומן שלהם קיימי דהיינו לאחר חורבן בית שני, ועליה קאמר דמן התורה אינה נוהגת, ואע"כ כשתעיינו בדבר הרבה מתקשים בפירושים. חדא דא"כ רבנן דפליגי בהדי רבי סבירי להו דשמטת כספים נוהגת בזמן הזה ר"ל לאחר חורבן מדאורייתא, וזו לא מצאנו מי שאומר כן, ועוד שבכל התלמוד אמרו שבבית שני לא היו כל יושביה עליה. ומה שאמרו שירמיה החזירם אף הם חזרו למקומם הראשון ונשתקעו שם ולא עלו לבבל עד שתאמר שבימי עזרא עלו, שהרי מפורש בכתוב בהדיא ויקבצו כל אנשי יהודה ובנימין ירושלים (עזרא י' ט') אלמא שלא חזרו אלא שני שבטים. והרי אף בענין חלה אמרו (כתובות כ"ה.) שבבית שני לא היה חייובה אלא מדרבנן דכתי' כבואכם בביאת כלכם ולא בביאת מקצתכם, וכן הרבה בתרומה וכן במעשרות לדעת הרב רבינו משה ז"ל (פ"א הלכות תרומה הכ"ו) שכתב כן בהלכות תרומות ומעשרות וכן בהלכות בכורים (פ"ה ה"ה) ושאר מתנות כהונה לענין חלה, ואע"פ שהרב ר' אברהם בר דוד ז"ל חלק בה בהגהותיו לענין תרומות ומעשרות ומשום דסבירא ליה למפסק כר' יוחנן דאמר ביבמות (פ"ג.) תרומה בזמן הזה דאורייתא, מ"מ אף הוא מודה בה בחלה ומדין ביאת כולם. ומ"מ בזמן הזה ממש ר"ל לאחר חורבן בית שני לא היו נוהגים בתרומות ומעשרות אף מדבריהם ואע"פ שחלה נוהגת, כבר כתב רבינו יצחק דתרומות ומעשרות לא שכיחי בכל בית ובית אלא בבני אדם שיש להם שדות וכרמים, ולא גזרו שלא תשתכח תורת תרומה ומעשרות אלא בא"י ובמקומות הסמוכים לה, אבל בחלה שמצויה

בכל בית ובית תקנו להפריש חלה שלא תשתכח. וכן במציעא אמרו שמעשר אינו נוהג בחוצה לארץ וכ"ש בהשמטת כספים. ועוד ראינו שהרי הלל בעל התקנה בבית שני היה ושאלו בסוגיא זו לדריה הוא דתקנן או לדרי עלמא, כלומר אף לדרי עלמא, ופשוט הוא מיהא שלדורו תקן, ואם כדבריהם שמן התורה היתה נוהגת ואין פרוזבול מועיל בה. וא"ת ששאלה זו לדעת רבה נשאלה בהפקר ב"ד הפקר ואף במקום מצוה כדרך שפרשנו למעלה לדעת קצת מפרשים, אבל לאביי דאוקמה בשביעית בזמן הזה ודאי לדרי דעלמא תקין ולא לדריה ומפני שיודעים היו שיחרב, וכדאמרי' במס' נזיר² נהי דידעין [להון] דיחרוב ואימת חריב יומא מי ידע, מ"מ הרי אמרו שלא תקן אלא מפני שראה העם נמנעים מלהלוות, ולדבריהם מה תקן והרי לא היה הפרוזבול מועיל לדעת אביי לאותו הדור. ועוד היאך היה מתקן לעתיד ופותח פיו לשטן לומר בית המקדש יחרב ויצטרכו לתקנה זו ודיה לצרה בשעתה, אלא אי מספק³ שבזמן בית שני לא היתה נוהגת מן התורה אלא מדברי סופרים ואחר החורבן לא היתה נוהגת כלל אף מדברי סופרים וכשימתינו.

ועוד ראיתי מי שפירש בשיטה שלכם שזה שאמרו בשתי שממות הכתוב מדבר וכו' בזמן שאתה משמט קרקע וכו' מעבודת קרקע קאמר ולא מחורת קרקע לבעלה, ואסור עבודה מיהא לדעתם נהגו בה מן התורה בבית שני שאין זו תלויה בישיבת כלם, ובזמן הזה דקאמר לאחר חרבן. ואי אפשר להעמידה, חדא, דהא דלדרי תקן מהא קשיא כדכתיבנא לה. ועוד ראינו גמורה לסתירת דבר זה שהרי במס' מועד קמן (מ"ק ב' :) הביאוהו לשמועה זו על עבודת קרקע. דתני התם המשקה מים לזרעים בשבת משום מאי מתרינן ביה רבה אמר משום חורש, רב יוסף אמר משום זורע, ומקשי עלה תנן משקין בית השלחין במועד ובשביעית בשלמא מועד משום מירחא היא ובמקום פסידה לא נוזר רבנן⁴ אלא בשביעית מי שריא, ואוקמה אביי בשביעית בזמן הזה ור' חייא⁵ אלמא איסור עבודת קרקע ושמיטת כספים בחדא מחתא הוא ובזמן שאי אתה משמט קרקע דקאמר לא על עבודת קרקע נאמרה אלא על חזרה ביובל. ונמצא הדבר מוכרח כשימתינו ששמיטת כספים זעבודת קרקע לא נהגו בבית שני אלא מדברי סופרים, ואחר חרבן אף מדברי [סופרים] אינו נוהג, ואף לכשתאמר שנוהגות, דוקא בכביבות ארץ ישראל ובזמן קביעות ישיבות באותם הארצות לזכר בעלמא וזהו עקר הדברים.

ואף אצלי ראינו לזה שאלו היתה שביעית נוהגת בהדיא היאך נודמן

¹ יב"מ פ"ט. לא קשיא בח"ל עסקינן דליכא מעשר.
² נזיר ל"ב: נהי דידעין להון דיחרוב מי יודעין לאימתי וכו'.
³ אבולי צ"ל אין ספק.
⁴ לפנינו בגמרא "שרו רבנן".
⁵ לפנינו ורבי הוא.

המחלקת במניא ר"ל איזו שנה היא שביעית עד שקצתם מונין שנות הבנין בשנות הקיום וקצתם בשנות החורבן, ויש בין זה לזה חלוק שנה, ומה שהוא שביעית לזה הוא ששית לזה, וכן שקצתם פוסקים ששנת חמישים עולה לכאן ולכאן ומטפלוהו לכל מאה תרתי, ויש פוסקים כרבנן ששנת חמישים הוא יובל ואינה עולה לכאן ולכאן עד שנמצא ששנת שביעית לזה היא רחוקה משביעית לזה הרבה כמו שביארנו הכל בראשון של ע"ו (ט): וודאי אלו היתה שביעית נוהגת להדיא לא נשתקע החשבון עד שיפול בו מחלוקת כל כך ואין בזה ספק. ואף להרב ר' יהודה בר יוחנן¹ מצאתי תשובה שאין השמטת כספים נוהגת בזמן הזה כלל ואף הוא האריך בראיות אלא שאין בהם הכרח, ובסוף תשובתו כתב והמחמיר על עצמו לפטור חובו בשביעית בריחוק מקום יעשה, ובלבד שלא יזיק לאחרים ולהקל על עצמו שלא לפרוע.

ואף בשם הרב רמב"ן מצאתי כתוב² שאין שמיטה נוהגת בזמן הזה כלל אפילו יבא בה לדיני ישראל מדינא דמלכותא דינא, והרי דין המלך שלא יאבד זה חובו בשביעית, אלא שכל מקום מודה הוא אם יש לאותו קהל חותם לדון בדיני ישראל ששביעית משמטתו מדכרי סופרים, והדברים ברורים כשמתנינו.

וכן נראה דעת הרב אלפסי ז"ל בראשון של מכות (ג'). שלא הביא בהלכותיו זו שאמרו שם המלוה את חבירו לעשר שנים אין שביעית משמטת, וודאי לא השמיטה אלא מפני שהוא חותר שאין לה מקום בזמן הזה במקומות הללו, ואע"פ שהביא קצת שמטות מדיני שביעית ופרוובל בפרק השולח (גטין ל"ו): לא הביאם אלא למי שרוצה להנהגם כמדת חסידות ובמקומות החשובים מארץ. ואף כדומה לזה שכתבנו שאף לדעתו הואיל שנוהג דוקא בסביבות ארץ ישראל ובזמן קביעות הישיבות אני אומר במה שראיתי לרבינו משה בהלכות בכורות³ מנוסח זה: מצות בכור בהמה שהורה אינה נוהגת אלא בארץ ישראל ואין מביאין בכורות מחוצה לארץ לארץ שנ' ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך וגו' ממקום שאתה מביא מעשר אתה מביא בכור, ממקום שאין אתה מביא מעשר אין אתה מביא בכור, ואם הביא אין מקבלין הימנו ולא יקרב אלא הרי הוא כחולין. אלו הם דברי הרב רבינו משה ז"ל, ודעתו שאינו נוהג בזמן הזה כלל, נראה שפסק כר' עקיבא דקאמר הכי במס' תמורה (תמורה כ"א):. והדברים מתמיהים שהרי בבכורות (בכורות נ"ג.) אמרו שלא אמרה ר' עקיבא אלא שלא ליקרב אבל ליקדש כלומ' שהוא קדוש שלא ליאכל לבעלים אלא במומו, ואע"ג דבמעשר בהמה אמרה כראיתא התם, ודאי בכור ומעשר בחדא מחתא נינהו דהא מקשי מינה לככור ומשני לה הכי אלמא דבכור נוהג בחוצה לארץ בזמן הזה ליתנן לכהן וליאכל במומו, וכן שמיעות התלמוד מוכיחות כן בהרבה מקומות

¹לא נמצא לא בש"ג ולא באוצה"ס, ואולי צ"ל ר"י בר נחמן בעל הלכות פסוקות.
²אבל בחדושי הרמב"ן לגיטין כתב להפך: שמיטת כספים נוהגת בין בארץ בין בחו"ל.
³פ"א ח"ה ע"ש נוסחא אהרינא שיאמר עליה הכ"מ שהיא הנוסחא האמיתית ע"ש.

וכדאמרינן התם (שם ל"ו): התרת בכור לחוצה לארץ ע"פ שלשה בני הכנסת, וכן מצינו שבבבל היו רואין בכורות כדאמרינ' בשלישי של יום טוב (ביצה כ"ז). אמי ורבינא' הוו בוכרי דבי נשיאה הוה, וכן ברבה דחוא ביכרא, וכן במס' בכורות (ג'): ברב מרי בר רחל, ובחולין (מ"ד): ברב חסדא. וכולהו הני היו בבבל, עד שמתוך כך הגיה הרב ר' אברהם בר דוד ז"ל בהנהגותיו על רבינו משה ז"ל (הלכות בכורות פ"ח ה"ה) שבכור בזמן הזה נוהג, ואף הרב הנוכח כתבה בן וכתב עוד שמנהג קבוע להם ליתן בזמן הזה בכור לכהן, ומ"מ אומר אני בדומה למה שכתבנו בשביעית שלא נאמרו הדברים אלא לסביבות ארץ ישראל ובבבל. לזמן שהיו הישיבות קבועות שם, אבל עכשיו אין דין בכור נוהג כלל אלא בא"י, והמחמיר על עצמו תבא עליו ברכה. ומכל מקום במתנות כהונה ר"ל זרוע לחיים וקיבה ראיתי לאותם התלמידים שאף הם מודים שאין נוהגת בזמן הזה, ואף אנו נוהגים להקל בכך. ואע"פ שהרב אלפסי ז"ל ורבינו משה [כתבנו] בהן שנוהגות אף בזמן הזה אף בחוצה לארץ וכסתם משנתנו שאמרו בה (חולין ק"ל) הורוע והלחיים והקיבה נוהגת בין בארץ בין בח"ל בין בפני הבית בין שלא בפני הבית, מ"מ אנו נמשכים בה אחר רבותינו הצרפתים שפסקו שאין נוהג בחוצה לארץ כלל וממה שהם פסקו כר' אלעאי שאמר על המתנות ועל ראשית הגז שאין נוהגות אלא בארץ ומגזרה שוה דנתינה נתינה מתרומה, מה תרומה בחוצה לארץ לא אף מתנות וראשית הגז בחוצה לארץ לא, ומה שאמרו במס' ברכות (ברכות כ"ב). בתלתא סבר כר' יהודה בן בתירה בדברי תורה וכו' יהושע בכלאים וכו' אלעי בראשית הגז, הוא הדין למתנות אלא דנקט חדא והה"ד לאידך. ויש כאן דעת שלישיית ממה שראו בתלמוד בחכמים שבבבל שהיו קונסין וממשכנין עליהן. ופסקו מתוך כך בדומה למת שכתבנו בבכור שבבבל ובזמן שהיו הישיבות נקבעות לשם וכן בסביבות לא"י ומקומות הסמוכים לה נוהגת בדין תרומה ומעשרות, הא בדין שאר ארצות בזמן הזה כלל וכלל לא, וראשית הגז אינו נוהגת אף באותם המקומות, וע"ז אנו סומכים שלא ליתנם כלל, ויש נוהגים ליתנם כדעת הרב אלפסי ורבינו משה ז"ל אלא שרוב העולם נוהגים להקל בכך.

הענין השישה עשר.

עוד נהגו בגלילתינו אלה אנחנו ואבותינו ורבותינו ע"ה ללוש עיסת הפסח בעמלה בדרך זה, שיש שם נשים כמנין המדות שרוצים ללוש ולאפות, וכשנילושו כמה שהן מצרפין אותם על גבי העמלה ואחד מבעלי זרוע מנהיג שבט העמלה ע"ג העיסה בכח גדול מקצה אחד של עיסה לקצה שני שבה, ואין ספק שבח העמלה שולט בעיסה מרובה בקמופה יותר מכח אשה אחת בעיסה מועטת. ואף אחת מן הנשים עומדת סמוך לעמלה וסמוך לאותו

שמנהיג את העמלה ומקבצת תמיד פרורי העיסה הנושרים בכח הנהגת שבט העמלה ומצרפת תמיד בעיסת העמלה עד שיהיו עוברים עד שאר העיסה תחת שבט העמלה ולא יהיו עומדות נחות בשטח העמלה וכן שמהפכת תמיד בעיסה מאורך לרחב ומרחב לאורך ומשטח התחתון לעליון וגוררים תמיד שבט העמלה עד שלא תתדבק העיסה בשבט העמלה ועיקר מה שנהגו בכך מפני שבלישת העיסה ממעטין במים הרבה, וכמעט שאי אפשר להאשה לקטפה כראוי אף במדה אחת, ובררך זה קוטפת על נקלה אף לעיסה מרובה וכן שמתיראות מחמימות הידים ונוח להם לקטפה בשבט העמלה שהוא צונן ומצנן וחלק ומקטף בחווק כונה מבועלי המנהיג להוסיף בכשרות כמה שאפשר, מ"מ כשנקטפה העיסה יפה ומגעת לעשות ממנה בכרים חזרות ובאות הנשים שלשו את העיסה שהן כמנין המדות וכל אחת עושה בידים בכרים של מדה איוו פחות מעט ואיוו יתר מעט כפי זריות הנשים או עצלתן ואם יארע לפעמים ע"ד הזרות ולאיוו סבה שיחסר מנין הנשים הן בשעת הלישה הן בשעת הקטוף ועשיית הככרים הן מעבירות ידיהן על הככרים או לומשות בצונן כדי שלא יבואו לידי חשש חימוץ כלל. כך אנו נוהגים בענין זה, וכן היו קדמונינו נוהגים בנרבונא ובקרקשונא ובשאר מחיזות גלילות אלו וכן בצרפת ובאשכנז עפ"י גדוליהם ורבניהם. ואע"פ שאמרו (פסחים מ"ח:) שאין ראוי ללוש ביחד אלא בכרי שיעור חלה, מ"מ ע"י עמלה ובררכים שכתבנו, אין צורך בכך ומתוך כך נהגו בה אבותינו ורבותינו נ"ע.

ומעולם לא באה עיסה אחת לא לידי חרשות ולא לידי התחלת תפיחה המורה על קירוב חימוץ. ומ"מ כשראו אותם התלמידים בכך לעזו עלינו לחוש בה לספק חימוץ מפני שהייתה ככרים אחר שנמרה עשיית כולם, והרי יש בין קימוץ ראשון לאחרון זמן ראוי, מפני שהם נוהגים לחוש ולקטף מדה ומדה כדרך שאמרו (שם) קפיוא קפיוא, ואע"פ שמאחר שיש שם נשים כמנין המדות הרי הענין כאלו כל אחת מקטפת מדה אחת ועושה בכרים ממדה אחת, מ"מ הם אומרים שבשעת נתינת הככרים בתנור יש שעות מרובה בין ככר ראשון לככר אחרון אחר שהעיסה מחכה ויש לחוש באחרונים, ולא עוד אלא שאף במדה אחת לאשה אחת הם נמנעים מן השהייה אלא כל שנעשה את הככרים נותנים לתנור ראשון ראשון בלא שום שהייה כלל מפני שהן אופות בפורני גדולה והדבר מוזמן להם לעשות כן. נמתי להם בודאי אין ספק שיפה עשיתם אחר שהדבר מוזמן לכם לעשות כך, אבל אנו אין הדבר מוזמן לנו לאפות בפורני גדולה שלהם ואנו צריכים לאפות בתנורים שבבית וצריכים להשלים הסיקו ואחר היסקו ליתן שם כל הככרים בריצוף זה אחר זה עד שיתמלא כל התנור ויכלו כל הככרים, ועל כל פנים צריך השהאה מגמר ראשון לגמר של אחרון, ואעפ"כ אין אנו רואים שום חשש בדבר. ואף הם חזרו וגלגלו עלינו שמשעת התחלת לישה עד כדי נתינה בתנור יש מהלך

שיעור מיל וכל שכשיעור זה יש לחוש, וממה שאמרו (משנה פסחים מ"ו.) בצק החרש אם יש כיוצא בו שהחמיץ אסור, ואם יש שם כיוצא בו שלא החמיץ כשר ושאלו בה אין שם כיוצא בו, —עד שלא יוכל לבדוק בכך—מהו, והשיבו בה כדי שיהלך אדם ממגדל נינוה¹ לטבריא מיל, וא"כ כל שמתחלת לישה עד שעת נתינה בתנור יש כשיעור מהלך מיל יש לחוש, והכי ודאי משעת התחלת לישה עד שעת נתינת התנור יש כשיעור זה או קרוב ממנו וכ"ש בככר אחרון. נמתי להם לא יפה כונתם, שלא נתן שיעור מיל אלא משנסתלקו הידים מלהתעסק בה, וכל שאחר שנגמרה לישתם עמדה בשיעור זה בלא התעסקות אסורין אותה, ואף זה דוקא כשראינו בה שנתחרשה כלל שלא² ראינוה בכך אין לאחרה עד שיוכר בה סמני חימוץ כגון סדק או הכספת פנים גמורה או תפיחה גמורה, שאף התפיחה הגמורה חימוץ הוא, ואע"פ שאמרו (שם מ"ח:) תפח תלמוש בצונן שמשמעו שהתפיח סימן לקרוב חימוץ ולא שהיא חימוץ, פירושו בהתחלת תפיחה, וא"כ זו ראייה לדברינו זה שאף התחלת תפיחה אינו חימוץ, ואף בירושלמי מצינו בלשון הוה³ בצק שצינן ואין כיוצא בו שחמיץ, עד היכן ר' יעקב וכו' עד כדי הלוך ארבעת מילין והדברים נראים שבצק שצינן הוא בצק החרש. ואף בהלכות הרב ר' יצחק אבן גאון⁴ מצאתי דברים בניסוח זה: בצק שנצמנן ואינו מחמיץ, ואמאי קרי ליה חרש שדומה לחרש שאינו מרגיש כשמדברים אליו, ואף זה כשתופחין על פניו אינו מרגיש ומתחרש אם יש כיוצא בו שנלוש עמו בבת אחת והחמיץ (אסור), אין שם כיוצא בו ושהה כדי הלוך מיל משנגמרה לישתה אסור, זה נוסח דבריו. הא למדת שבצק שנצמנן הוא הוא בצק החרש הנו' במשנתנו, והוא משנגמרה לישתו, ונראין הדברים לפי דבריו שבצק החרש הוא שנצמנן הבצק מהמת קור חזק שנכנס לתוכו ואותו הקור מעכבה שלא יהיו סימני החימוץ ניכרין בו כשיעור שיוכר בשאר עיסות ובוו אמר כיון שהגיע לירי חרשות יש לחוש שמא מתחלת היא להחמיץ אלא שהקור מעכב שאין סימני חימוץ ניכרין ומתוך כך כל שיש כיוצא בה שהחמיץ אומרים שאף זו החמיצה, ואם אין כיוצא בה משערין לפי תלמוד שלנו בשיעור מיל משנגמר הלישה ונסתלקו הידים מלהתעסק בה, ואחר שהכרנו בה חרשות, ובירושלמי אמרו (ירושלמי פסחים פ"ג סוף ה"ב) לשיעור ארבעה מילין והיא קולא יתירה, אלא שמכל מקום אפשר ללמוד הימנה לבצק שלא נתחרש ושלא הוכרו בו סימני חימוץ אלא שראוי להזהיר למהר באפייה כמו שאפשר דרך זריוות, ומ"מ למדנו ששיעור זה לא ניתן אלא משנגמרה הלישה ונסתלקו הידים מלהתעסק בה ושראינו בה שנתחרשה, הא כל שלא שהה שיעור מיל משנגמרה הלישה ועמדה לה בלא התעסקות אין לחוש, והדבר מוכרע בעצמו.

¹שם בגמרא לפנינו נוגיא. ועיין בדקדוקי סופרים פסחים עמוד 130 שגורם ג"כ נינוה.

²כ"ן בבב"י. אולי צ"ל אבל כשלא.

³בירושלמי פסחים פ"ג ה"ב בסופו: בצק שצינן לא היה שם אחר כיוצא בו להחמיץ וכו'.

⁴עיין הלכותיו בס' שערי שמה להג' י"ד בסברג' הלכות פסחים ס' ע"ד והוא

בלשון פירוש בצק החרש, וכן הוצאות צאמכער דף ד'.

ואף בענין ג' נשים לשות כאחת וכו' נראה שאין שהייה זו מפסדת, והוא שאמרו (פסחים מ"ה: במשנה) ר"ג אומ' שלש נשים לשות כאחת ר"ל שלשות וקטפות כל אחת עיסתה ואופות בתנור אחד זו אחר זו, אע"פ שהשלישית ממתנת משנגמרה לישתה וקיטופה בלא התעסקות בבצק כשיעור שלש הסקות ושתי אפיות, ולא עוד אלא שאמרו עוד שם ואם עשתה כבר ראשון אחרון בדי שלש הסקות ושלש אפיות, ופי' הדברים שהרי לדבריו של ר"ג שלשתן לשו וקטפו בבת אחת והניחו עיסתן וכל אחת לשה וקטפה מלא תנור וכשגמרו כלן הסיקה הראשונה את התנור, שכך היו דרכן של [נשים] להסיק עד שנגמרה הלישה והקיטוף, והרי שהמתינה הראשונה כדי הסק עצמה ועושה ככרותיה ונותנת לתנור ראשון ראשון והרי שנעשו שני הסקים ושתי אפיות ועכשיו היא עושה ככרותיה ונותנת לתנור ראשון ראשון ואין אפיית עצמה מן המנין שהרי כל שעושה ככרותיה ומתעסקת היא בבצק, ומתוך כך הוא אומר שאם עשתה כבר ראשון אחרון כלומר שלא נתנתם לתנור ראשון ראשון אלא שהיא עושה ומנחת עד שיעשו כל הככרים ואח"כ נותנת אחד אחד ומתחלת באותו שהשלימה בו שהוא סמוך ונותנת בתנור זה אחר זה ברצוף עד שאותו שנעשה ראשון הונח בתנור אחרון, הרי שכבר זה שהיה בלא התעסקות בבצק שלש הסקות ושלש אפיות, שהרי אף אפיות עצמה מן המנין. ואע"פ שאין הלכה כרבן גמליאל, מ"מ למדנו שאין חשש חימוץ בכך שאלו כן לא היה ר"ג אומר כן. וכן שר' עקיבה הודה לו בבנות זריזות וכדקאמר לא כל הנשים ולא כל העצים ולא כל התנורים שווים (שם במשנה), אלא שפסקנו כרבנן להחמיר ואנן לרבנן למדנו ששהיה כזו אינה מפסדת, וענין דבריהם שאין להקל בכך שיתחילו כלן בבת אחת והתא שלישית ממתנת שיעור מרובה כל כך בלא התעסקות בבצק, אלא אחת לשה ואחת מקטפת ואחת אופה, כלומר אחת לשה תחלה, וכשמתחלת לקטף מתחלת חברתה ללוש, ושלישית אינה עושה כלום וכשגמרה הראשונה קטופה ושניה לישתה מתחלת השניה לקטף ושלישית ללוש וראשונה מסקת התנור, וההסק בודאי נעשה במהירות יותר מן הלישה ומן הקיטוף, עד כשגמרה זו היסקה והתחילה לעשות ככרותיה לאפות, עדין לא נגמרה מלאכת השניה בקיטוף ומלאכת השלישית בלישה, ונמצאת זו עסוקה בתחלת עשיית ככרותיה ואפייתה, וזו בסוף קטופה וזו בסוף לישתה ונמצאת שלשתן עסוקות כאחת, והרי כשוו הראשונה באה לאפות עורכת ככרותיה ונותנת ראשון ראשון לתנור, והרי שהראשונה ממתנת אחר גמר לישתה וקטופה כדי היסק של עצמה, אבל אפיית עצמה בעשיית ככרותיה אינה מן המנין, שהרי מתעסק בה וכשגמר בהסיקה והתחלה לאפות, שניה גמרה קטופה וממתנת אפיית ראשונה ומסקת, והרי שהמתינה לאפייתה כדי היסק עצמה ואפיית ראשונה ושלישית שמקטפת בשעת אפיית ראשונה כשגמרה קטופה, שניה מסקת ואופה, ואח"כ היא מסקת והרי לתחלת אפייתה היסק שניה ואפייתה והיסק עצמה והם שני היסקים ואפייה אחת, ואף בזו אמרו בירושלמי (ע"ב) ואם עשתה כבר ראשון אחרון נמצאת השלישית ממתנת שתי

הסקות משתי אפיות בלא שום התעסקות בבצק, והוא שאמרו (שם בבבא) לדברי חכמים נמרה זו לישתה וזו קטופה וזה הסיקה, ראשונה שיהיה כדי הסיקה ושניה כדי הסיקה ואפיית ראשונה, ושלישית שני הסיקים ואפייה אחת, ואם עשתה כבר ראשון אחרון שני הסיקים ושתי אפיות. והרי אתה רואה ששיעור זה גדול משלנו, ואף בשהייה מרובה, כל שעסקה בבצק אינו בא לידי [חימוץ]. ופי' הרב רבינו משה ז"ל (שם בפירוש המשניות) אפי' יום אחד שלם. ואף במה שאמרו (פסחים ל"ט): בדלף שאפי' כל היום כלו, פירשו בהלכות גדולות מפני שהוא כעוסק בבצק ואין ספק שמשמוש ידים בעיסה לא גרע מדלף ואפי' היתה עיסה מרובה ואינו מתעסק בכלה אלא פעם כאן ופעם כאן, כל שהיא חתיכה אחת שחלקיה מדובקים זה בזה, אף זה אינו בא לידי חימוץ, שהרי דלף אינו נופל בכולה אלא בחלק ממנה וקאמ' אפי' כל היום אינו בא לידי חימוץ, ונמצא לחמנו לחם חמודות, מדובר בו נכבדות.

הענין השבעה עשר.

עוד אירע לנו עם אותם חברים שזכרנו שראו בנו שהיו מביאים לפנינו לאחר הסעודה מיני פירות ולא הינו מברכים עליהם, שהיינו נסמכים על ברכת הפת שתהא כוללת כל הבא בתוך הסעודה ולאחריה עד שיברך, וצוהו ונגללו עלינו מה שאמרו (ברכות מ"א:) דברים הבאים בתוך הסעודה אינן מעונין ברכה לא לפניו ולא לאחריו ודברים הבאים לאחר הסעודה שלא מחמת סעודה מעונין ברכה לפניהם ולאחריהם, והרי פירות אלו אחר שנמרו סעודתם אחר הסעודה הוא, וכן שאינן באות מחמת הסעודה כגון ללפת או להשביע ולהרבות בסעודה אלא דרך כבוד, וא"כ צריכים אנו לברך לפניהם ולאחריהם.

נמתי להם באמת סוגית השמועה כך היא מוכחת, אלא שאנו נסמכים על מעמא דמסתבר והוא שכתבו בתוספות (שם בתום ד"ה לאחר.) ששמועה זו לא נאמרה אלא לזמן רבותינו ז"ל שהיה להם סדר בסעודה ולא היו מערבין פת עם פירות כלל, אבל אנו אין אנו מסלקים דעתינו מן הפת עד שנסתלק השלחן, והרבה פעמים אנו אוכלין פת עם פירות הבאים לאחר הסעודה והכל נקרא בתוך הסעודה עד שיסתלק השלחן.

ואף אני נראה לי דעת אחרת לומר שאין השמועה נאמרת במי שקבע דעתו על כך מתחלת הסעודה, וכן מן הסתם לכל בני החבורה שכל בני חבורה דעתם מתחלת אכילתם על כל מה שבעלי בתים מניחים לפניהם, הא אין הדברים אמורים אלא בבעל הבית שבאו לו פירות מבחוץ מתוך

היאוש או אף משלו, אלא שלא היה דעתו עליהם מתחלה ונתחלף רצונו ובקש ממנו, ובירושלמי ראיתי בעין ראייה לזו והוא שאמרו שם¹ עינאי בר סיסאי כד הוו משלחין ליה מבית נשיאה נקלוסין הוה שביק להו עד לאחר המזון ומברך עליהם תחלה וסוף וכו'. אלמא שבבאין לו מן החוץ נאמרה, ומ"מ אמרו עוד שם² רב הונא היה אכיל תסרים עם פיסתה, כלומר שהיו באים לו מחוץ והיה אוכלם בתוך סעודתו ואמר ליה ר' חייא פליג את בהדי רבך, כלומ' שהיה מניחם עד לאחר המזון כדי שיברך בהם לפנייהם ולאחריהם, אמר ליה אילין אנון עיקר נגוסתי³ כלומר עיקר סעודתי, ר"ל שאני נהנה מהם הרבה ורוצה אני לאכלם בתוך הסעודה ומתוך כך איני ממתנים עד לאחר המזון ונוח לי לאכלם בתוך סעודתי ושלא לברך אחריו, דיש אומרים אף לפניו אחר שהוא עושה מהם עיקר סעודה, הא כל שלא היה אצלו כעיקר סעודה אם אכלם בתוך הסעודה מברך לפניו ולא לאחריו, ואם לאחר סעודה מברך לפניו ולאחריו, ומ"מ משמען של דברים שבבאים מן החוץ ואין דעתו של אדם עליו נאמרו הרברים ובדרך שבארנו.

הענין השמונה עשר.

אף בראשון של פסחים אירע לי עם אותם התלמידים שאנו רגילים לפרש הביטול כשטתו של רבינו יעקב ז"ל שפירש בענין הבטול מפני שהבטול הוא כהפקר ושוב אינו שלו ושלך אי אתה ראה אבל אתה רואה של אחרים וכו'.⁴ והראני לא⁵ כשטת הרב שהוכרנו שאותה סברא של רבנו תם נתבטלה לגמרי, [ושבחו דבריו, עד שלא מצאו לו ידים זרגלים בבית נוצר, שהקשה עליו הרבה קושיות, חדא מדלא תאני למקרייה להאי בטול הפקר כלל, והשנית שבעלמא לא מצינו שיהא לשון בטול זקרא בלשון הפקר כלל, שבענין בטול ע"ו אינו ר"ל שיהא הפקר וכן בטול דשות, והשלישית שהבטול פשוט הוא בגמרא בלא מחלוקת שהוא מועיל, ואלו בהפקר מצינו בפרק אין בין המודר (גדרים מ"ג. שם בגמרא.) דלר' יוסי הפקר כמתנה מה מתנה עד דאתיא לרשות מקבל לא נפיק מרשות נותן, אף הפקר עד דאתי לרשות זוכה לא נפיק מרשות מפקיר. והרביעית שההפקר נראה להרב ז"ל שהוא אסור בשבת מדאמרינן (ביצה ל"ו:) זאין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין, וודאי הפקר הואי ליה כחדא מיינהו זכוו אמרו (פסחים ז'). מבטלו אחד שבת ואחד יו"ט. והחמישית שההפקר

¹ ובירושלמי ברכות אמסטרדם פ"ד דף כ"ו, לפנינו רב הנינא בר ביסאי הוו אילין דנשיא משלחי ליה נקלוסין והוה שביק לון בתר מזוני וכו'.

² שם ר' הונא אכיל תסרא עם פסחיה, א"ל ר"ח בר אשי.

³ צ"ל גניסתי.

⁴ שיטת ר"ח מובאה במדרכי לפסחים פ"א (ס' תקל"א).

⁵ כן בכ"ו ואולי צ"ל והראו לנו כי שטת וכו'.